

ותכונה זו, לדון 'דין אמת לאמיתו' נתייחד בה שבט יהודה. 'אך לפי הנראה היה רבא משבט יהודה, שהיה מריח והרגיש שהדין אמת לאמיתו הוא שזה הכופר הכל חייב, והיה מיצר לו שדין אמת אבל לא לאמיתו, ואיסתעי' ליה משמיא שנשבר הקניא, ואסיק לי' שמעתתא אליבא דהלכתא'. ע"ש עוד שלעתיד לבוא יתגלה אור זה אצל בן דוד במהרה בימינו, אמן].

דף פב

ז'בדשמואל קא מיפלגי, דאמר שמואל: האי מאן דאזופיה אלפא זוזי לחבריה ואנח ליה קתא דמגלא עילויהו, אבד קתא דמגלא – אבדו אלפא זוזי'. רבנו תם פירש (על פי גרסת רבנו חננאל בשבועות) ששמואל לא דיבר אלא כשפירש שהוא מקבלו על מנת כן שאם לא יחזיר לו משכונו – יאבד את כל מעותיו. ואולם רש"י ועוד ראשונים גרסו ששמואל דיבר בדלא פירש. ופרש הראב"ד (בשיטמ"ק) בטעם הדבר, כי אותו משכונ משמש בעצם כתפיסה על גביית החוב כולו, שכאשר פורע לו כשיעור המשכון חוזר ותופסו על השאר (וע"ש טעם נוסף). וכבר העירו הראשונים שלדברי שמואל אין החיוב מדין 'שומר' אלא כאילו התנה שאם יאבד המשכון הרי זה כמו פרעון. ולפי זה ודאי לא חל כאן הדין 'בעליו עמו' ושאר דינים המסוימים בפרשת שומרין [כגון 'רעהו' – ולא נכרי]. אך אם הטעם משום רב יוסף כדלהלן, ייפטר באופן שבעליו עמו שהרי מדין שמירה הוא.

'מנין לבעל חוב שקונה משכון, שנאמר 'ולך תהיה צדקה' – אם אינו קונה משכון, צדקה מנא ליה...'. ע' בקדושין ת.

'אימור דאמר ר' יצחק במשכנו שלא בשעת הלואתו אבל משכנו בשעת הלואתו מי אמר?!'. שיטת כמה מן הראשונים (הרמב"ן בחדושיו כאן ובמלחמות בשבועות; וכן הר"ן והריטב"א ועוד) שאף על פי שהתלמוד מתמה, אין זו אלא דחיה בעלמא ואולם לפי האמת ר' יצחק בכל ענין אמר, גם בשעת הלואה. והביאו דוגמאות נוספות לכיוצא בזה, שמתמה הגמרא ולא בדוקא.

ז'בשומר אבידה קא מיפלגי...'. הטעם שנעשה שומר שכר כדין שומר אבידה, יש מפרשים מפני מצות ההלואה (ערמב"ן ועוד – עפ"י ר"ח). ויש אומרים מפני שבשימוש המשכון פוחת והולך מן החוב [ואם לא כן – אסור הדבר משום רבית] (עפ"י תור"פ. ומסתבר שנחשב השימוש במשכון כמצוה מפני שהוא סיבת ההלואה וההלואה מצוה, וכ"מ במאירי. ובראב"ד בשיטמ"ק פירש שלכך נחשבת מצוה, מפני שממתין עליו ואינו מוכרו ליפרע). והריטב"א נקט שמצות ההלואה אינה פוטרתו מליתן פרוטה לעני, שהרי אינו טרוד במצוה ויכול לקיים שתיהן [דעת הריטב"א בסוכה ובנדרים שאין העוסק במצוה פטור מן המצוה אלא כשאינו יכול לקיים שתיהן. ומשום סילוק החוב ע"י עיסוק במשכון, נראה שסבר הריטב"א שאין זו מצוה], אלא משום שבאותה שעה שעוסק בטיפול במשכון כגון בניעור הבגד וכדומה, נפטר מפרוטה לעני כשומר אבידה.

ואף על פי שאין אומרים כן בכל שומר שיהא נעשה 'שומר שכר' עקב טיפולו בפקדון של חברו – שונה שומר רגיל שכל עיקרו לא ירד אלא לשמירה ואנן סהדי שלא ירד אלא להיות שומר חנם, וכאילו אמר כן בפירוש. לא כן באבידה שלא באה לידו לשום שמירה אלא למצוה, וכן במלוה על המשכון, אני אומר

שדעתו להיות שומר שכר ובפרוטה דרב יוסף. או גם יש לומר שתנאי בית דין הוא שיהא כך. עד כאן מדברי הריטב"א. (וכן האריך בפני יהושע לנמק שהטעם הוא משום טיפול במשכון ולא מצד עצם מצות ההלואה כפירוש רוב המפרשים).

א. לכאורה נראה נפקותא בין הטעמים שכתב הריטב"א – אם יתנה מלכתחילה שאינו רוצה להיות כשומר שכר; לפי הטעם הראשון נראה שיכול להתנות, דתלי בדעתיה, משא"כ לטעם השני.

וגבי שומר אבידה, נסתפק בהר צבי (לעיל כט.) כשמתנה בפירוש וכתב להוכיח שלעולם דינו כש"ש. ונראה שכשם שלפי לשון אחת (בב"ק נו) שטעמו של רב יוסף מפני ששומר בעל כרחו, אין מועלת התנאה מראש, כמו כן לפי הטעם משום פרוטה לעני שחוסך, הלא גם אם יאמר שיתן לעני – מתנה הוא שנותן לו אבל מן הדין פטור, הלכך אין הדבר תלוי ברצונו או במדת הנאות. ב. לגוף הקושיא שכל שומר ייחשב שומר שכר משום הרוחת פרוטה לעני בשעת הטיפול בפקדון, נראה שהואיל ולא היה חייב לקבל שמירה בחנם והיה יכול באותה שעה להשתכר כמה פרוטות או ליטול שכר על השמירה, אם כן חסכון הפרוטה לעני אינו בא לו מחמת השמירה לחברו אלא מרצונו הטוב הוא שעשה כן, או מפני שיקולים אחרים, כגון שעשה לו הלה טובה – הלכך אינו נחשב 'שומר שכר' משום כך. ורק בשומר אבידה שהתורה חייבתו לטפל בשמירתו, וכן בהלואה שמצות התורה מחייבתו להלוות, חסכון הפרוטה מתייחס לשמירה. (ע' נתיבות המשפט עב סק"ז; חדושים ובוררים לעיל כט. וע"ע בנתי"מ שם סק"ט ואמרי בינה יג והר צבי או"ח – אודות עוסק במצוה שאינו מחויב בה, אם נפטר מן המצוה).

ג. הרי"ף בתשובה (הובאה בשיטמ"ק) פירש באופן אחר: 'מר סבר' (רבי אליעזר) מצוה' ואין כאן שכר והנאה בשימוש, וזמר סבר לאו מצוה שלהנאתו מתכוין' שע"י שימוש המשכון נפרע חובו, הלכך הוי שומר שכר [וכנראה לא גרס 'שלהנאתו מתכוין והוי שומר חנם']. לפי זה נידון השייכות לפלוגתא בשומר אבידה הוא האם הנאה צדדית מחשיבתו שומר שכר אם לא.

(ע"ב) ז'הכא במלוה צריך למשכון קמיפלג'... רבנו חננאל פירש [דלא כרש"י] שנחלקו האם נחשב הדבר כמצוה, או שמא כיון שהמשכון בא לצורך המלוה, להיות בטוח בחובו, אין זו בגדר מצוה. ולפרושו אין כאן אוקימתא מסוימת, אלא נחלקו בכל מלוה על המשכון, האם יש להחשיבו כשומר אבידה או לא.

כן פירש בגליונות קהלות יעקב על פי דברי התוס'. ואולם בתוס' רבנו פרץ פורשו דברי ר"ח שלא נחלקו בכל הלואה על המשכון אלא בהלואה כוז שבלעדי המשכון לא היה מלוה, רק היא בגדר 'מלוה צריך למשכון'. ואכן שם אין מופיע המשך הדברים הכתובים בתוס', שאינם שייכים אלא לפי הפירוש הראשון.

'אמר ר' אלעזר: תברה, מי ששנה זו לא שנה זו'. פירוש: התנא ששנה המשנה אליבא דרבי מאיר, איננו התנא ששנה הברייתא אלא שני תנאים הם. [ואינו כשאר 'תברא' שבש"ס – ש'שבורים' ומחלקים אותה משנה אליבא דתרי תנאי, אלא כאומר 'תרי תנאי ואליבא דר' מאיר'] (עפ"י ריטב"א).

ור"ח פרש 'תברא' לשון שבועה. וכן הביאו בשמו בתוס' כתובות עה: ולדבריו הלשון כאן מיושבת כבכל מקום. ואף אם נפרש במשמעות שבירה, יש לומר שאין הכוונה לשבור המשנה אלא לשבור ההנחה הפשוטה, כלומר קושי גדול הוא שיש בו לשבר, וצריך לדחוק שהם שני תנאים.

[בכמה מקומות בש"ס מובא ביטוי זה, 'תברא, מי ששנה זו...' – וברוב המקומות רבי אלעזר הוא האומר זאת; (7 פעמים: כאן ובשבת צב: יבמות קח: כתובות עה: ב"ק מה: חולין טז. כריתות כד:). וכן מצאנו ששמואל השתמש בביטוי זה פעמיים: בפסחים לו: וביבמות קח: וכיו"ב אמר בלשון אחרת בב"ק יד. ושם לו: ובכריתות יט: וכן מצאנו לר' יוחנן שאמר כן פעם אחת (ב"ק מ:), וכן ר' ירמיה (יבמות יג.) ור' זירא (ב"ק מז:)].

‘ומיהו תמיה אני אם יכולין זה וזה לישבע; בשלמא שומר חנם... אלא שומר שכר אמאי משתבע...
ואפילו שומר חנם נמי...’. דייקו כן מלשון ‘כולין זה וזה לישבע’ – משמע שיש כאן שתי תמיהות
שוונות, בשומר חנם ובשומר שכר.
‘התינח במקום מדרון, שלא במקום מדרון מי מצי משתבע דלא פשע. ואפילו במקום מדרון נמי
התינח היכא דליכא ראייה אבל היכא דאיכא ראייה נתי ראייה ונפטר’ – והרי סתם מעביר חבית
ממקום למקום דתנן – ברחוב העיר מדובר, אשר מצויים בו רואים ואינו מדרון (עפ”י תורת חיים).

דף פג

‘אמר ר’ יוחנן: שבועה זו תקנת חכמים היא שאם אי אתה אומר כן אין לך אדם המעביר חבית
לחבירו ממקום למקום. היכי משתבע? אמר רבא: שבועה שלא בכוונה שברתיה’. הרמב”ן (כאן
ובמלחמות ה’ ב”ק לא – עפ”י הרי”ף) פירש שלדעת ר’ מאיר ש’נתקל פושע’ ומן הדין גם שומר חנם משלם,
היתה תקנת חכמים לפטור כל מאורעות השבירה, אפילו פשע בפשיעה ידועה כגון בדקלא (דלהלן) או
שלא במקום מדרון, שכיון שהוצרכו לפטור בפשיעה, לא חלקו בדבר (וכ”מ בתוס’ ובריטב”א). וכן תקנו
להאמינו בשבועה בלא הבאת ראייה, מפני אותו הטעם – שאם תצריכו עדים ימנעו האנשים מלהעביר
חבית העלולה להשבר, שאין כדאי להם להכנס באחריותה עבור דמי ההובלה.
ואולם אנו שנוקטים להלכה ‘נתקל לאו פושע’, אין צריך לתקן לפטור פשיעה לפי שאין הפשיעה מצויה,
ולכן גם לא האמינוהו בשבועה במקום שיש רואה, ולא תקנו אלא לפטור שומר שכר שהיה חייב מן
הדין. וצריך להשבע שלא פשע.

וכן משמע בסוגיא, שאמרו שאינו נשבע אלא שלא שבר בכוונה, ומדוע לא ישבע שלא פשע שאר
פשיעות? אלא ודאי פטור כל מעביר חבית לדעת ר’ מאיר.
ולהלכה נחלקו הראשונים אם ‘שלא במקום מדרון’ (רצה לומר: שאין סיבה חיצונית להתקלות) נחשב
כפושע או לא (עפ”י חזון איש ב”ק ד, ט ח י. עש”ע. וע’ בחדושי הגר”ח הלוי שכירות ג, ב).

‘הני דדרו באגרא ואיתבר נשלם פלגא. מאי טעמא, נפיש לחד וזוטר לתרי, קרוב לאונס וקרוב
לפשיעה’. פירוש, מן הדין הרי זו פשיעה אלא משום שאין זו פשיעה גמורה תקנו לפוטרו מחצה. ודוקא
לענין פועל ובעלים, אבל בהזק דעלמא – נחשב פשיעה.
ואין לומר להפך, שמן הדין פטור – שאם כן לא היינו מחייבים אותו מחצה (חזו”א שם בסוף הסימן. וכ”מ
בריטב”א, שכתב שלא עשו תקנה אלא בנתקל ולא בנשבר המוט. ונראה כוונתו שהואיל ופשע בהכבדת יתר הרי לענין שבירת
המוט נידון פושע ממש. וא”כ משמע שהתקנה באה להקל עליו).

‘אמר ליה: דינא הכי? אמר ליה: אין, למען תלך בדרך טובים. יהיב להו גלימיהו... אמר ליה:
דינא הכי? אמר ליה: אין, וארחות צדיקים תשמור’. נראה שחייבו למחול להם על תביעתו מדין
צדקה כיון שעניינים היו. וזהו ‘דרך טובים’ – שהטובים אינם נושים בחבריהם. [ואולם אין כאן איסור לא
תהיה לו כנושה’ (כדלעיל עה) – מפני שגלימתם היתה מונחת אצלו מלכתחילה] (עפ”י אגרות משה חו”מ ס,
ע”ש).